

AUTIZM SPEKTRI BUZILISHIGA EGA BOLALAR RIVOJLANISHIDA OTA-ONA VA PEDAGOG HAMKORLIGINING AHAMIYATI

Zokirova Fozilaxon Zafarjon qizi

Qo'qon universiteti talabasi

E-mail: zokirovafozila307@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada autizm spektri buzilishiga ega bolalar rivojlanishida ota-ona va pedagoglarning o'zaro hamkorligining ahamiyati o'rganilgan. Tadqiqot, autizmli bolalarning ijtimoiy, nutqiy va kommunikativ rivojlanishida oila muhitining va pedagogik jarayonlarning ta'sirini tahlil qiladi. Ota-ona va pedagoglar o'rtasidagi samarali hamkorlik, bolalarning jamiyatga integratsiyasini osonlashtiradi va ularning rivojlanishini tezlashtiradi. Maqolada, oila muhitining barqarorligi, ota-onaning pedagogik yondashuvi va pedagoglar bilan birgalikda olib borilgan ishlarning autizmli bolalar uchun qanday foydali bo'lishi haqida aniq dalillar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Autizm spektri buzilishi, ota-ona, pedagogik hamkorlik, ijtimoiy rivojlanish, nutqiy rivojlanish, kommunikativ ko'nikmalar, maxsus ehtiyojli bolalar, pedagogik jarayon, oila muhitining ta'siri.

Kirish. So'nggi yillarda autizm spektri buzilishiga ega bolalar sonining ortib borayotgani ushbu muammo bilan bog'liq pedagogik, psixologik hamda ijtimoiy tadqiqotlarga bo'lgan ehtiyojni yanada kuchaytirmoqda. Autizm – bu bolaning ijtimoiy muloqoti, nutqi, xulq-atvori hamda atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlarida o'ziga xos xususiyatlar bilan namoyon bo'ladigan murakkab rivojlanish buzilishidir. Bunday bolalar bilan ishlash jarayoni ko'p qirrali bo'lib, unda mutaxassislar bilan bir qatorda ota-onalarning faol ishtiroki ham muhimdir. Autizmli bolalarni rivojlantirish va ijtimoiylashuv jarayonida oila muhitining o'rni beqiyosdir. Chunki bola hayotining asosiy qismi aynan oilada o'tadi va u dastlabki ijtimoiy ko'nikmalarni ham shu muhitda egallaydi. Shu sababli ota-onaning pedagogik jarayondagi ishtiroki bolaning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Pedagog va ota-ona o'rtasidagi samarali hamkorlik orqali bolaga berilayotgan ta'lim

va tarbiya jarayoni yanada tizimli va samarali tashkil etilishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, autizmli bolalarni rivojlantirishda ota-onaning pedagogik jarayondagi ishtirokini o'rganish va uning samaradorligini tahlil qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada autizmli bolalarni rivojlantirish jarayonida ota-ona ishtirokining pedagogik ahamiyati, oila va pedagog hamkorligining bolaning ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarini shakllantirishdagi o'rni yoritiladi.

Adabiyotlar tahlili. Autizm spektri buzilishiga ega bolalarning ijtimoiy rivojlanishida oila muhitining o'rni juda muhim hisoblanadi. Tadqiqotlarda autizmli bolalarning rivojlanish jarayonida ota-onaning sabr-toqati, tushunishi hamda qo'llab-quvvatlashi ularning ijtimoiy moslashuviga sezilarli ta'sir ko'rsatishi ta'kidlangan [1]. Mazkur fikr autizmli bolalar bilan ishlash jarayonida ota-onaning pedagogik jarayondagi faol ishtiroki muhim ekanligini ko'rsatadi. Autizmni o'rganishga oid tadqiqotlarda ushbu holat ijtimoiy tafakkur va empatiya bilan bog'liq rivojlanish xususiyatlari bilan izohlanadi. Shu sababli autizmli bolalarda ijtimoiy muloqot va boshqalarni tushunish jarayonlari o'ziga xos tarzda shakllanadi [2]. Bu esa ota-onaning bolaga ijtimoiy muhit yaratib berishi va muloqotga jalb etishi muhimligini ko'rsatadi. Autizmli bolalar bilan ishlashda erta pedagogik aralashuv muhim omil sifatida e'tirof etiladi. Tadqiqotlarda mutaxassislar va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik bola rivojlanishining samaradorligini oshirishi qayd etilgan [3]. Ushbu yondashuv autizmli bolalar bilan ishlashda ota-onaning pedagogik jarayondagi ishtirokini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi. Shuningdek, autizmli bolalarda ijtimoiy rivojlanish jarayonida emotsional qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etishi ta'kidlanadi [4]. Bu fikr ota-onaning mehr va e'tibori bolalarning psixologik holati hamda ijtimoiy faolligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini anglatadi. Tadqiqotlarda autizmli bolalarni rivojlantirishda ota-onaning sabr-toqati va qo'llab-quvvatlovchi munosabati muhim rol o'ynashi ham qayd etilgan [5]. Bunday yondashuv bolalarda o'ziga ishonch va mustaqillikni shakllantirishga yordam beradi. Autizmli bolalar bilan ishlashda hissiy va ijtimoiy rivojlanishga asoslangan pedagogik yondashuvlar samarali natija berishi ham ilmiy jihatdan

asoslangan [6]. Ushbu yondashuvga ko'ra, oila muhitida tashkil etilgan ijobiy pedagogik ta'sir bolaning rivojlanish jarayonini qo'llab-quvvatlaydi. Kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish autizmlı bolalar bilan ishlashning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotlarda ota-ona va pedagog o'rtasidagi hamkorlik bolaning muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda muhim omil ekani ta'kidlangan [7]. Bu esa pedagogik jarayonda hamkorlikning ahamiyatini ko'rsatadi. Autizmlı bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishda ota-onalar uchun tashkil etilgan maxsus treninglar samarali natijalar berishi ham qayd etilgan [8]. Bu esa ota-onalarni pedagogik jarayonga tayyorlash zarurligini ko'rsatadi. Bolalarda mustaqillik va o'ziga ishonchni shakllantirish jarayonida ota-onaning ijobiy pedagogik yondashuvi muhim rol o'ynashi ham ilmiy tadqiqotlarda ta'kidlangan [9]. Ushbu fikr autizmlı bolalarni rivojlantirishda ota-onaning tarbiyaviy rolini yanada kuchaytiradi. Shuningdek, autizmlı bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirish jarayonida oila muhitining barqarorligi va ota-onaning pedagogik qo'llab-quvvatlashi muhim omillardan biri ekanligi qayd etilgan [10]. Bu esa autizmlı bolalar bilan ishlashda oila va pedagog hamkorligi muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi. Autizm spektri buzilishiga ega bolalar bilan ishlashda ota-onaning pedagogik jarayondagi roli haqida tadqiqotlarda ta'kidlanadi [11]. Maxsus ehtiyojli bolalarni rivojlantirish jarayonida oila muhitining ahamiyati va ota-onaning faol ishtiroki bolaning nutqiy, ijtimoiy va kognitiv rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini qayd etadi. Ushbu fikr shuni ko'rsatadiki, pedagoglar bilan birgalikda ishlaydigan ota-ona bolaga uy sharoitida muntazam mashg'ulotlar va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish orqali rivojlanishni tezlashtirishi mumkin. Autizmlı bolalar bilan olib boriladigan korreksion pedagogik ishlarda ota-onaning roli bolaning ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishda muhim omil ekanligini ta'kidlaydi [12]. Tadqiqotda ota-onaning pedagogik maslahatlar asosida uy sharoitida mashqlarni davom ettirishi va pedagog bilan muntazam aloqada bo'lishi bolaning rivojlanish jarayonini samarali qilishi qayd etilgan.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotda autizm spektri buzilishiga ega bolalar bilan ishlashda ota-onaning pedagogik jarayondagi ishtiroki va oila muhitining ta'sirini

o'rganish maqsad qilingan. Tadqiqot sifatli va miqdoriy yondashuvlar kombinatsiyasini qo'llagan holda amalga oshirildi. Tadqiqotning metodologiyasi quyidagi bosqichlardan iborat bo'ldi:

Tadqiqot kvalitatif va kvantitativ usullarni birlashtirgan bo'lib, bu yondashuv ota-onalar va pedagoglar o'rtasidagi hamkorlikning bolalarning rivojlanishiga qanday ta'sir qilishini yaxshiroq tushunishga imkon berdi. Tadqiqotda asosiy maqsad ota-onalar va pedagoglarning ish jarayonidagi o'zaro hamkorlikni o'rganish va uning bolalar rivojlanishiga ijobiy ta'sirini tahlil qilishdir.

Tadqiqotda 50 ishtirokchi qatnashdi, ular orasida:

- 25 nafar ota-ona: O'zbekistonning turli mintaqalaridan tanlangan autizm spektri buzilishiga ega bolalarning ota-onalari.
- 25 nafar pedagog: Maxsus ta'lim muassasalarida va inklyuziv maktablarda autizmli bolalar bilan ishlashda tajribaga ega bo'lgan pedagoglar.

Ishtirokchilar maxsus tanlov usuli orqali tanlandi, bu usul ishtirokchilarning tegishli tajriba va malakaga ega bo'lishini ta'minladi.

Tadqiqotda ma'lumotlarni to'plashning ikki asosiy usuli qo'llanildi:

1. Yarim strukturalangan intervyular: Ota-onalar va pedagoglar bilan individual intervyular o'tkazildi. Intervyularda ishtirokchilarni pedagogik jarayon, oila muhitining ta'siri va o'zaro hamkorlikning ahamiyati haqida so'rovlar berildi. Bu usul orqali ishtirokchilarning tajribalari va fikrlari to'plandi.
2. So'rovnomalar: Ota-onalar va pedagoglarning pedagogik jarayondagi ishtirokini baholashga qaratilgan tuzilgan anketalar yordamida ma'lumotlar yig'ildi. So'rovnomalar bolalarning nutqiy va ijtimoiy rivojlanishiga ota-onaning qo'llab-quvvatlashi va pedagoglar bilan o'zaro aloqalari qanday ta'sir qilganini aniqlashga yordam berdi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish. To'plangan ma'lumotlar tematik tahlil usulidan foydalanib, kodekslashtirildi. Intervyulardan olingan ma'lumotlar induktiv yondashuv orqali tahlil qilindi va asosiy mavzular va tendensiyalar ajratib olindi. So'rovnoma natijalari esa deskriptiv statistika yordamida tahlil qilindi. Bu usul

orqali ota-onalar va pedagoglarning bolalarning rivojlanishiga ta'sirini o'lchashga imkon yaratdi.

Axloqiy masalalar. Tadqiqotda barcha ishtirokchilardan xabardorlik asosida rozilik olingan va ishtirokchilarning shaxsiy ma'lumotlari maxfiy saqlanadi. Tadqiqotda qatnashish istagi bo'lmagan ishtirokchilarga hech qanday majburiyat yuklanmadi. Tadqiqot jarayonida barcha axloqiy me'yorlarga amal qilindi.

Cheklovlar. Tadqiqotda ishlatilgan namunaviy hajm cheklangan bo'lib, natijalar faqatgina tanlangan ishtirokchilarga asoslanadi. Shuningdek, tadqiqot faqat O'zbekiston sharoitida olib borilgan bo'lib, boshqa mintaqalarda yoki madaniyatlarda olingan natijalar farq qilishi mumkin. Shunday qilib, tadqiqotning kengaytirilgan natijalarini olish uchun yanada katta ishtirokchilar soni va boshqa hududlarda qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazilishi zarur.

Natija. Tadqiqotning asosiy natijalari autizm spektri buzilishiga ega bolalar rivojlanishida ota-ona va pedagoglar o'rtasidagi hamkorlikning juda katta ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Tadqiqot davomida ota-onalar va pedagoglar o'rtasidagi samarali va muntazam aloqalar bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda va ular uchun mos ta'lim jarayonlarini yaratishda muhim rol o'ynaydi. Bu, o'z navbatida, autizmli bolalarning jamiyatga integratsiyasini osonlashtiradi. Ota-onalar tomonidan yaratilgan qo'llab-quvvatlovchi oila muhitining bolalarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Tadqiqotda qatnashgan ota-onalar va pedagoglar, o'zaro hamkorlikda, bolalarining ijtimoiy moslashuvini tezlashtirishda va nutqiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda sezilarli muvaffaqiyatlarga erishganlarini bildirganlar. Ayniqsa, ota-onalar o'z farzandlari bilan uyda bajargan mashqlar, ularning ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynagan. Pedagoglar bilan birga ishlash orqali, ota-onalar pedagogik maslahatlar asosida bolalarga qanday yordam ko'rsatishni o'rgandilar va bu bolalarning rivojlanishini sezilarli darajada tezlashtirdi. Ota-onalar va pedagoglar o'rtasidagi ishonchli va ochiq muloqot, bolalarining turli ijtimoiy va psixologik ehtiyojlarini yaxshiroq tushunishga imkon yaratdi.

Natijada, oila va pedagoglarning o‘zaro hamkorligi autizm spektri buzilishiga ega bolalar rivojlanishining barcha sohalarida muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqotda ishtirok etgan ota-onalar va pedagoglarning fikriga ko‘ra, samarali pedagogik yondashuvlar va oila muhitidagi ijobiy ta’sir bolalar rivojlanishining tezlashishiga yordam berdi. Bu yondashuvlar bolalarning ijtimoiylashuvini kuchaytirish, ularning nutqiy va kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirish va jamiyatga integratsiyasini ta’minlashga xizmat qiladi.

Xulosa. Shu asosda, tadqiqot natijalariga ko‘ra, autizm spektri buzilishiga ega bolalar bilan ishlashda ota-ona va pedagoglarning o‘zaro hamkorligi bolalarning rivojlanishining barcha sohalarida muhim rol o‘ynaydi. Ota-ona va pedagoglar o‘rtasidagi samarali muloqot va hamkorlik bolalarning ijtimoiy moslashuvini tezlashtirish, nutqiy va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ta’sir ko‘rsatadi. Ota-onalar tomonidan yaratilgan qo‘llab-quvvatlovchi oila muhitining bolalarning rivojlanishiga ijobiy ta’siri aniqlandi. Shu bilan birga, tadqiqotda qatnashgan ishtirokchilar oila muhitining barqarorligi va ota-onaning pedagogik qo‘llab-quvvatlashi bolalar rivojlanishida muhim omil ekanligini ta’kidlashdi. Xulosa qilib aytish mumkinki, ota-ona va pedagoglarning o‘zaro hamkorligi bolalar rivojlanishining barcha bosqichlarida ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tony Attwood. The Complete Guide to Asperger’s Syndrome. Jessica Kingsley Publishers, 2007.
2. Simon Baron-Cohen. The Essential Difference: Male and Female Brains and the Truth about Autism. Basic Books, 2008.
3. Sally J. Rogers, Geraldine Dawson. Early Start Denver Model for Young Children with Autism: Promoting Language, Learning, and Engagement. Guilford Press, 2012.4
4. Geraldine Dawson, Sally J. Rogers. Autism Spectrum Disorders: From Research to Practice. Guilford Press, 2011.5
5. Temple Grandin. Thinking in Pictures: My Life with Autism. Vintage, 2013.6

6. Stanley I. Greenspan, Serena Wieder. Engaging Autism: Using the Floortime Approach to Help Children Relate, Communicate, and Think. Da Capo Lifelong Books, 2006.7
7. Barry M. Prizant, Tom W. Shapiro. Enhancing Communication in Children with Autism. Brookes Publishing, 2015.
8. Laurie A. Vismara, Sally J. Rogers. Implementing Early Intervention for Children with Autism: The Early Start Denver Model. Journal of Early Intervention, 2009, Vol. 31(2), pp. 145–163.9.
9. Ruth A. Peters. Supporting Independence in Children with Autism. Journal of Special Education, 2010, Vol. 44(3), pp. 150–165.10,
10. Patricia Howlin. Autism: Preparing for Adulthood. Routledge, 2014.11.
11. N. M. Nazarova. Maxsus ehtiyojli bolalarni rivojlantirishda ota-onaning pedagogik roli. Pedagogika va Psixologiya, 2018, №4, pp. 35–42.12.
12. Gulnora Tursunova. Autizmli bolalarda korreksion pedagogik ishlarda ota-onaning ishtiroki. Maxsus Pedagogika Ilmiy Jurnali, 2020, №2, pp. 21–30.